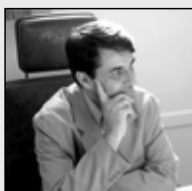

کالبدشکافی جشنواره کتاب سال در گفت‌وگو با علی اوجبی

● محمد رضایی

مراسم کتاب سال جمهوری اسلامی ایران یکی از مهم‌ترین اتفاقات فرهنگی کشور در حوزه کتاب و نشر است که هر ساله برگزار می‌گردد و کتاب‌های منتشره بسیاری در موضوعات و رده‌های مختلف به داوری سپرده شده و سپس برگزیدگانی به جامعه فرهنگی کشور معرفی می‌گردند تا خوانندگان علاقه‌مند و قشر کتاب‌خوان جامعه بیشترین بهره علمی و فرهنگی را ببرند. برگزاری این مراسم گامی است در جهت تشویق مؤلفان به نگارش و تألیف آثار برتر و حمایت از آنان برای انتشار آثار بیشتر. در عین حال مراسم کتاب سال محملی است برای نقد و ارزیابی کوشش‌هایی که در طول یک‌سال در جامعه فرهنگی، علمی، هنری و ادبی کشور صورت گرفته است تا آثار مؤلفان و محققان با یکدیگر به رقابت بپردازند و دستاورد این رقابت موجب ارتقای سطح علمی آثار تألیفی باشد. به مناسبت برگزاری بیست‌و‌چهارمین دوره کتاب سال با جناب آقای علی اوجبی «دبیر علمی کتاب سال» درباره نحوه انتخاب کتاب‌های برگزیده این دوره به گفت‌وگو نشستیم.

به نام مرادو برگزیده شد، که جالب است بدانید نویسنده‌اش ساکن یکی از روستاهای شهرستان‌های دور بود. وقتی به او زنگ زدیم تا برگزیده شدنش را اطلاع دهیم، سر مزرعه در حال کشاورزی بود. یا در دوره قبل در حوزه کودک و نوجوان اثری از مؤلفی برگزیده شد که کار اولش بود و حدوداً ۲۵ سال سن داشت. خوب این استعدادهای جوان از این طریق شناخته می‌شوند و انگیزه‌ای برای تداوم کارشان پیدا می‌کنند. اینکه ببینند کسانی هستند که آثارشان را بررسی می‌کنند و ارزش می‌نهند، برای تداوم فعالیت‌شان بسیار مهم است.

فایده دیگرش هم این است که هر چقدر جوایز نفیس‌تر باشد، تأثیرگذارتر است و واقعاً کمک می‌کند. بعضی از مؤلفان که ده یا پانزده سال از عمرشان را روی یک کار گذاشته‌اند، با دریافت این جوایز حداقل بخش کوچکی از زحمات‌شان جبران می‌شود. ثمره نهایی برگزاری کتاب سال به ناشران ارتباط پیدا می‌کند. ناشران در پدیدآوردن یک اثر کمتر از مؤلف نقش ندارند. سرمایه‌گذاری می‌کنند و معتقدند کتاب‌های برگزیده، در فروش‌شان اثر می‌گذارد و به رشد و بالندگی نشر می‌انجامد.

■ من متوجه منظورتان نشدم که «اگر داوری به نحو خوب و مبتنی بر ضوابط برگزار شود...» مگر اینطور نیست و آثار بر اساس ضوابط ارزیابی نمی‌شوند. آیا می‌توانم بنویسم «علی اوجبی منتقد هیئت داوران کتاب سال است»؟

□ ببینید من دو سال تجربه دبیری کتاب سال را داشتم. در دوره اول فرصتی برای تغییر داوران نداشتیم و وقت هم خیلی کم بود. این را هم

■ اصرار بر برگزاری منظم مراسم کتاب سال چه اهمیتی دارد؟ آیا اهداف خاصی از برگزاری آن دنبال می‌شود؟

□ تصورم این است که یکی از نشانه‌های کشورهای صاحب فرهنگ و تمدن چند ساله، بها دادن به کتاب است. نمونه‌هایی از این قبیل در جهان زیاد داریم. وقتی مدعی هستیم که دارای پیشینه فرهنگی و تمدن هستیم و برای کتاب ارزش قائلیم، پس باید به فرهنگ مکتوب بها دهیم.

■ آیا تمام اهداف دبیرخانه کتاب سال در همین چند جمله خلاصه می‌شود؟

□ خیر. برگزاری جشنواره کتاب سال مزایای متعددی هم دارد. یکی از مشکلاتی که مخاطبان ما در عصر نوین اطلاعات با آن مواجهند، رصد و شناسایی آثار ارزشمند در حوزه تخصصی‌شان است. آنقدر کتاب‌سازی‌ها هست که راه را برای مخاطبان حرفه‌ای برای شناسایی کتاب‌های ارزشمند دشوار می‌کند. بنابراین اگر کتاب سال به نحو مطلوب و مبتنی بر ضوابط برگزار شود، یکی از فوایدش معرفی آثار برتر به مخاطبان است.

ثمره دیگرش این است که چون معمولاً به اهل فرهنگ کمتر توجه می‌شود، این جشنواره آنان را به مخاطبان جوان بیشتر معرفی می‌کند و ارتباطشان را با مخاطبان بیشتر می‌کند. این نکته را هم باید اضافه کنیم که همیشه اینطور نیست که مؤلفان کتاب سال افراد مشهور و بنام کشور باشند، بلکه بسیاری از اوقات، افراد گمنامی از این طریق کشف می‌شوند. در همین دوره، در حوزه کودک و نوجوان، رمانی

حتماً می‌دانید که داوران باید به تأیید وزیر ارشاد برسند. اگرچه برای داوری ملاک‌هایی وجود دارد و فرم‌هایی طراحی شده است، اجرای آن معیارها درباره کتاب‌ها، به دانش و ذوق و سلیقه داور منوط است. به نظرم کتاب سال از دو ناحیه می‌تواند در داوری‌ها آسیب ببیند؛ یکی خود داوران و دیگری هم در ملاک‌ها و ضوابط داوری است. از ناحیه اول که داوران هستند، تلاش کردیم جاهایی را که خلأ وجود

دارد، جبران کنیم. مثلاً در حوزه کلیات این کار را شروع کردیم. در حوزه فلسفه هم که تخصص خودم بود، این کار صورت گرفت. در حوزه شعر و ادبیات داستانی هم این کار آغاز شد. در سال گذشته هم این تغییرات ادامه داشت، ولی باز کامل نبود. فکر می‌کنم که این تغییر و تحولات باید دائم انجام شود و استعدادهای شناسایی شوند و در کنار استادان از ترکیب جدید داوری استفاده شود. این تحولات قطعاً داوری را از جهت‌گیری‌های ناخودآگاه در امان نگه خواهد داشت.

از منظر دیگری که ممکن است کتاب سال آسیب ببیند، ملاک‌های داوری است. ملاک‌ها گرچه سال‌هاست

که بر اساس دیدگاه‌های کارشناسی طراحی شده است، ولی همین دو دوره‌ای که من در خدمت کتاب سال بودم و داوران جدیدی به مجموعه اضافه شدند، با همفکری داوران به این نتیجه رسیدیم که ملاک‌ها باید اصلاح شود. اگر بنده در دوره بعد در خدمت کتاب سال باشم، قطعاً این کار صورت خواهد گرفت و از هیئت‌های داوری درخواست خواهد شد که این ملاک‌ها را مجدداً ارزیابی کنند تا راهگشا باشد.

این تغییرات، این ذهنیت را در داوران ایجاد می‌کند که عملکرد آنها دائماً در حال نقد است و هر آن این امکان هست که در صورت کاستی تغییر یابند.

■ یعنی امیدوار باشیم گشایشی در داوری حوزه کلیات صورت خواهد گرفت؟

□ همان‌طور که می‌دانید کتاب سال بر اساس رده‌بندی دهدهی دیویی طبقه‌بندی و داوری می‌شوند. بعضی از حوزه‌ها زیرشاخه‌هایی دارد که در دوره‌های قبل کمتر به آن توجه می‌شد و همه با یک عنوان کلی داوری می‌شدند. مثلاً ترکیب داوران حوزه کلیات که متشکل از فهرست‌نویسی، نسخ خطی، روزنامه‌نگاری، دایرةالمعارف‌نگاری و ... است، یک ترکیب واحد بود. البته در بین اینها، کسانی که در حوزه‌های خاص تخصص داشتند، نیز بودند.

■ پس می‌توانیم نوید بدهیم که امسال حداقل سه گروه تخصصی از هیئت داوری آثار حوزه کلیات را ارزیابی خواهند کرد؟

□ دو گروه که فعلاً هستند.

■ داوران واقعاً بر چه اساسی انتخاب می‌شوند؟ چه کسانی آنها را برمی‌گزینند که درباره آن همیشه حرف و حدیث فراوان هست؟

□ داوران ترکیبی از استادان حوزه و دانشگاه هستند. در دوره قبل نمی‌دانم چگونه گزینش شدند. ولی اینگونه است که دبیرخانه کتاب سال داوران را به معاونت فرهنگی و مقام محترم وزارت پیشنهاد می‌کند و اساس کار از اینجا شکل می‌گیرد. در این دو دوره بنده با انجمن‌های صنفی و مؤسسات پژوهشی فراوانی رایزنی کردم و با مشورت آنها تغییرات اندکی در هیئت داوری ایجاد شد.

مشکل‌ترین مقوله به گمان من زمانی است که خدای ناکرده داور به جای دانش، ذوق و سلیقه خود را در داوری دخالت بدهد

چون معمولاً به اهل فرهنگ کمتر توجه می‌شود، جشنواره کتاب سال می‌تواند آنان را به مخاطبان جوان بیشتر معرفی کند و ارتباطشان را با مخاطبان بیشتر می‌کند.

■ جناب عالی در واقع از نزدیک نه دستی در آتش که در حقیقت در آتش‌اید. با این کشمکش‌هایی که می‌بینید دشوارترین بخش مربوط به داوری در کجاست؟

□ مشکل‌ترین مقوله به گمان من زمانی است که خدای ناکرده داور به جای دانش، ذوق و سلیقه خود را در داوری دخالت بدهد.

■ پس امتیازدهی بر چه اساسی است؟ آیا ضابطه خاصی ندارد؟

□ حتماً دارد. می‌دانید داوری کتاب سال در دو مرحله انجام می‌شود. در مرحله اول حداقل دو داور در جلسه مشترکی کتاب‌ها را بررسی می‌کنند و کتاب‌هایی را که ارزش بررسی برای کتاب سال ندارد، حذف می‌کنند. امسال برای اینکه تا حد امکان، ارزیابی‌ها را از حالت سلیقه‌ای خارج کنیم، داوران مرحله اول به چهار داور افزایش یافت. زیرا آیین‌نامه می‌گوید حداقل دو داور و در خصوص حداکثر ساکت است. ما آن را به چهار داور رساندیم. در مرحله دوم نیز ارزیابی‌ها علمی‌تر و با دقت بیشتری انجام شد، یعنی مقولات کیفی را کمی کرده و امتیاز می‌دهیم. نحوه امتیازدهی نیز بر اساس نظرسنجی از اصحاب آن تخصص تعیین شده و سال‌هاست بر این اساس داوری می‌شود. البته کار بشری مصون از خطا نیست. همین فرم‌هایی که طراحی شده و در آن تبدیل کیفیت به کمیت انجام شده، می‌تواند اصلاح شده و روند تکاملی را طی کند.

■ نه در مقام دبیر کتاب سال، بلکه در مقام مؤلف، آیا ایرادی به ملاک‌های داوری ندارید؟

□ البته به احتمال زیاد بنده سال آینده در خدمت کتاب سال نخواهم بود. اما در مقام یک مؤلف که در داوری‌ها هم نقش داشتم، یکی از ایراداتی که همیشه به ملاک‌های داوری گرفتم، بحث فنی کتاب‌هاست. ما مؤلف برتر را انتخاب می‌کنیم، ولی بخشی از امتیازات به مسائل فنی از جمله صفحه‌آرایی یا طرح جلد اختصاص دارد که هیچ ارتباطی به نویسنده ندارد. اگر برنامه ما انتخاب ناشر برگزیده

کتابی به‌عنوان کتاب سال انتخاب می‌شود که حداقل امتیازات را داشته باشد. بنابراین اگر در حوزه‌های کتابی آن امتیازات را احراز نکند ولو اینکه نسبت به کتاب رقیبش امتیاز بالاتری آورده باشد، طبعاً در آن حوزه کتاب سال نخواهیم داشت

است. برخی از نتایجی که در این دوره در دبیرخانه کتاب سال اعلام شد، با انتقاد شدیدی روبه‌رو شد و تصور این بود که دبیرخانه، آثار را انتخاب می‌کند، در حالی که اصلاً اینطور نبود. من هم تعهد اخلاقی داشتم که نام داوران را اعلام نکنم و هنوز هم به همین علت با انتقاداتی از جانب نزدیک‌ترین دوستانم روبه‌رو هستم. این واقعاً آدم را می‌آزارد به این دلیل و دلیل دیگری که مربوط می‌شود به فعالیتیم در حوزه تألیف و تصحیح که دبیری کتاب سال موجب می‌شد به این امور نرسیم، تصمیم به استعفا گرفتم. البته به کتاب سال بسیار علاقه‌مندم، اما حساسیت‌ها و نگاه‌های حساسی که روی نتایج وجود دارد، کار را بسیار دشوار می‌کند و مسئولیت بسیار خطیری است، مخصوصاً برای کسی که خودش هم مؤلف است و اهل فرهنگ.

■ دوست نداشتم در مصاحبه خبر استعفا را بشنوم. آیا بنا ندارید که تغییر یا اصلاحی در آیین‌نامه کتاب سال ایجاد کنید؟
□ البته در مدت کوتاه خدمتگزاری در کتاب سال، پیشنهاد دادیم که آیین‌نامه اصلاح شود. برخی معتقدند که باید آیین‌نامه اصلاح شود و پیشنهاد هم داده‌اند. این تغییرات زمانی رسمیت پیدا می‌کند که شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب کند. مرجع قانون‌گذاری آنجاست. در واقع باید وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی پیشنهاد بدهد و شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب کند تا اجرایی شود.

■ پرسشی که احتمالاً خیلی‌ها در ذهن خود دارند، این است که چرا در

باشد، این اقدام صد درصد قابل دفاع است. در حالی که ما خانه به خانه در جست‌وجوی مؤلف برتریم.

■ بعضی‌ها می‌گویند انتخاب مؤلف برتر در مراسم کتاب سال سیاسی و سلیقه‌ای است، بعضی‌ها می‌گویند اگر سیاسی نیست و مشکلی ندارد، پس چرا دبیرخانه، نام داوران را اعلام نمی‌کند؟ آیا می‌توانم نتیجه بگیرم شما به‌عنوان مؤلف از این کار کناره‌گیری می‌کنید تا بیش از این مورد انتقاد درست یا نادرست دوستان قرار نگیرید؟

□ ابتدا باید تأکید کنم که کتاب سال جایگاه بسیار رفیع و ارزشمندی دارد. اما مشکلاتی فراروی آن است که ذاتی این کار است و متوجه دبیرخانه کتاب سال و متولیان آن نیست. یکی از موانع به اعلام نکردن نام هیئت داوران مربوط است. اگر به جایی برسیم که امکان شفاف‌سازی باشد، فکر می‌کنم روند داوران هم منطبق بر واقعیت‌ها باشد. روی سختم با مخاطبان است که سعی نکنند برخورد سلیقه‌ای و سیاسی با کتاب سال داشته باشند. البته این یک کار بشری است و هر دوره‌ای که کتابی انتخاب می‌شود، عده‌ای موافق و عده‌ای مخالفند. در این دوره کتابی در حوزه ادبیات داستانی برگزیده شد که مؤلفش از تیپ جریان روشنفکری بود و از جهات سیاسی با نظر خیلی‌ها منطبق نبود، ولی با این حال انتخاب شد و این نشان می‌دهد که در گزینش کتاب سال حداقل در این دو دوره‌ای که من حضور داشتم و در خدمت مجموعه بودم، اصلاً رویکرد سیاسی وجود نداشت. در کتاب سال جهت‌گیری سیاسی معنا ندارد. ملاک‌ها علمی و روشن

همان‌طور که می‌دانید کتاب سال بر اساس رده‌بندی دهدهی دیویی طبقه‌بندی و داوری می‌شوند. بعضی از حوزه‌ها زیرشاخه‌هایی دارد که در دوره‌های قبل کمتر به آن توجه می‌شد و همه با یک عنوان کلی داوری می‌شدند

□ فعلاً نه، به دلیل اینکه کتاب‌های دیگر آنقدر اهمیت دارند و خلأشان احساس می‌شود که فکر می‌کنم حالا حالاها نوبت به کتاب‌های کمک درسی و آموزشی نخواهد رسید. البته در حوزه کتاب درسی هم مشکلات فراوان است. چون آنقدر کتاب‌های بازاری، با انگیزه کسب سود، چاپ می‌شود که واقعاً شرکت آنها در جشنواره کتاب سال میسر نیست.

■ آثار دریافتی غالباً در کدام حوزه‌ها است؟

□ بر اساس آمار، در حوزه دین و ادبیات آثار بیشتر است. ولی متأسفانه آثار از لحاظ کیفی در هر دو حوزه بسیار نازل است. در حوزه دین آثار تکراری که اغلب کی‌پرداری و گردآوری است، به‌وفور به چشم می‌خورد. در حوزه ادبیات هم به اعتراف بیشتر صاحب‌نظران، هم در حوزه شعر و هم در حوزه ادبیات داستانی، آثار ارزشمند بسیار کم داریم؛ آثاری که هم دورنمایه ارزشمند و هم ساختار ادبی محکم و قوی داشته باشند، خیلی محدود است. شاید به اندازه تعداد انگشتان دست هم نباشد. واقعاً باید چاره‌ای اندیشید. به نظر من این حوزه سیر نزولی را طی می‌کند. امیدوارم با اقداماتی که وزارت ارشاد و نیز مؤسسه خانه کتاب و مؤسسات دیگر می‌کنند، این حوزه متحول شود.

■ آقای اوجبی به‌عنوان آخرین پرسش چنانکه می‌دانید، حوزه کلیات بسیار وسیع است. سال‌ها یا اثری در این حوزه انتخاب نشد یا به‌صورت مختصر و فقط در چند زیرشاخه اثری برگزیده شد. در موضوع کامپیوتر که بیشترین آثار حوزه کلیات در این شاخه است، تا کنون هیچ اثری برگزیده نشده است. در مجموع می‌خواهم بگویم که کلیات شاخه‌های زیادی دارد؛ از سنتی تا مدرن، نسخه خطی تا کامپیوتر در این حوزه هستند. آیا تغییری در بررسی و انتخاب آثار این حوزه نمی‌شود؟

□ در همه حوزه‌ها این تنوع هست. فرض کنید در حوزه علوم محض یا علوم کاربردی زیرشاخه‌های فراوانی وجود دارد. از پزشکی، شیمی و عمران گرفته تا شاخه‌های دیگر. در حوزه ادبیات و شعر هم سال‌ها کتابی انتخاب نشد. سال گذشته برای اولین بار، این اتفاق افتاد و کتابی از این حوزه انتخاب شد. این به دلیل عدم توجه متولیان کتاب سال نیست، بلکه تصور این است که واقعاً کتاب خوبی نداشتیم. این را قبول دارم و به هیئت داوران این حوزه نیز همین مطلب را عرض کردم. در این مقوله با شما هم عقیده‌ام.

■ سپاسگزارم از فرصتی که در اختیار ما گذاشتید.

برخی حوزه‌ها سال‌هاست کتابی برگزیده نشده است؟

□ کتابی به‌عنوان کتاب سال انتخاب می‌شود که حداقل امتیازات را داشته باشد. بنابراین اگر در حوزه‌ای کتابی آن امتیازات را احراز نکند ولو اینکه نسبت به کتاب رقیبش امتیاز بالاتری آورده باشد، طبعاً در آن حوزه کتاب سال نخواهیم داشت. به اعتقاد من، این نگاه سختگیرانه باید باشد و اعمال شود. چون تنها جایزه معتبر کشور، همین کتاب سال است. وقتی ما می‌خواهیم الگو ارائه بدهیم، پس باید نگاه سختگیرانه در انتخاب‌مان داشته باشیم. اما برای اینکه فرهنگ کتاب و کتابخوانی در کشور ترویج شود، «جشنواره کتاب فصل» که جدا از تشکیلات کتاب سال است، امسال در خانه کتاب راه‌اندازی می‌شود. بنابراین با این اقدام در همه حوزه‌ها ان‌شاءالله کتابی را به عنوان کتاب برتر خواهیم داشت.

■ فکر می‌کنید اجرایی شود؟

□ حتماً. اگر چه دشوار است. ما آیین‌نامه آن را تدوین کرده‌ایم. در اولین جلسه هیئت امنا، این آیین‌نامه به تصویب می‌رسد و ان‌شاءالله در اواسط تابستان برگزار خواهد شد. ابتدا از چند حوزه شروع می‌کنیم و بعد کار را گسترش می‌دهیم.

■ این کار در کنار کتاب سال و جشنواره‌های دیگر اقدام مثبتی است، اما آنچه به نظر من مهم می‌رسد این است که پس از این همه زحمت و دریافت آثار و داوری و انتخاب مؤلف برتر چه هدفی را دنبال می‌کنید؟ آیا به سرمایه‌گذاری روی مؤلفان برگزیده پس از انتخاب فکر کرده‌اید یا فقط جایزه می‌دهید و بعد خداحافظ؟

□ نگاه شخصی من همان چیزی است که مد نظر شماست. ما طرح‌هایی داریم که امیدواریم هم خدا کمکمان کند و هم اصحاب قلم و مطبوعات. در واقع امیدواریم همه کسانی که به نوعی دل‌سوز فرهنگ مکتوب کشورند، به ما کمک کنند. ما بنا داریم به روش‌های مختلف از اهل قلم حمایت کنیم، تا زمینه‌ای برای فائق آمدن بر برخی مشکلاتشان فراهم شود. امیدواریم از این طریق بتوانند به راحتی به کارشان ادامه دهند. البته اگر حمایت نهادهای دولتی نباشد، موانع بسیاری خواهیم داشت. همین جشنواره‌هایی که در پیش داریم از جمله «کتاب فصل» زمینه‌ای خواهد شد تا به نویسندگان برگزیده و سایرین بیشتر توجه شود.

■ به کتاب سال برگردیم... راستی برای کتاب‌های آموزشی هیچ برنامه‌ای ندارید؟